

Razvoj tjelesne i zdravstvene kulture u Hrvatskoj do 1874. godine

Ove godina navršava se 130. godina obavezne nastave tjelesno zdravstvene kulture u hrvatskim školama

NAKON ŽUSTRE I SADRŽAJNE RASPRAVE HRVATSKI SABOR JE 8. RUJNA 1874. USVOJIO, A 14. LISTOPADA 1874. CAR FRANJO JOSIP I. ODOBRILO "ZAKON OB USTROJU PUČKIH ŠKOLAH I PREPARANDIJAH ZA PUČKO UČITELJSTVO U KRALJEVINAH HRVATSKOJ I SLAVONIJI". BIO JE TO PRVI ZAKON KOJI JE UREĐIVAO PITANJE ŠKOLSTVA U HRVATSKOJ. NJIME JE, MEĐU OSTALIM, UVEDENO OBAVEZNO ČETVEROGODIŠNJE ŠKOLOVANJE ZA SVU DJECU, OSNOVNE ŠKOLE POSTALE SU OPĆE I JAVNE, TE SU IZUZETE CRKVENOM NADZORU. NASTAVA TJELESNE I ZDRAVSTVENE KULTURE POSTALA JE OBAVEZNA. TAJ ZAKON SE U CJELINI SMATRA JEDNIM OD NAJNAPREDNIJIH ZAKONA O OSNOVNOJ ŠKOLI U ONODOBNOJ EUROPI

Piše **Zrinko Čustonja**

Najstariji izvori koji govore o organiziranom tjelesnom vježbanju školske djece na području Hrvatske u ovom trenutku nisu u dovoljnoj mjeri istraženi. Poznato je postojanje odluke Zagrebačke županije iz 1797. godine kojom se odobravaju javni radovi na uređenju mjesta za «recreationi iuventutis scholasticae» (rekreaciju školske mladeži). Međutim, okolnosti koje su dovele do izgradnje prostora za rekreaciju školske mladeži Zagreba na samom kraju 18. stoljeća nisu nam poznate. Dosad nije utvrđeno je li se ta «rekreacija» uistinu zbivala, tko ju je organizirao i vodio te kako se provodilo samo vježbanje.

Utvrđeno je i postojanje dopisa kojim kapetan Carl von Klinggraff 1844. godine predlaže svoj program tjelesnog vježbanja za školsku mladež Zagreba. Klinggraff u dopisu ističe da bi vježbanjem bila obuhvaćena mladež od osme do 24. godine i vježbalo bi se u trčanju, skokovima i gimnastičkim vježbama u točno određene dane i sate. Nadalje, Klinggraff navodi da je u posljednje dvije godine održano više od 500 vježbi i da nikada nije bilo nikakvih incidenata. Zasad nisu pronađeni drugi izvori koji bi nam potvrdili

postojanje organiziranog tjelesnog vježbanja školske mladeži Zagreba od 1842. do 1844. godine koje Klinggraff navodi u svom dopisu.

Prvi ozbiljan pokušaj samostalnog zakonskog uređenja školstva u Hrvatskoj pojavljuju se u Bansknoj Hrvatskoj 1848. godine kada je izrađen prijedlog zakona o školstvu - «*Osnove temeljnih pravila javnog obučavanja za Hrvatsku i Slavoniju*». Tim «Osnovama» predviđena je obavezna nastava tjelesne i zdravstvene kulture (TZK) u osnovnim i srednjim školama. Revolucionarna događanja 1848. godine, rat s Mađarima i oktobrirani ustav Habsburške Monarhije u ožujku 1849. onemogućili su daljnje razrađivanje «*Osnova*» i njihovo uvođenje u školski sustav ondašnje Hrvatske. Unatoč tomu «*Osnove*» su prvi dosad poznati pisani izvor koji govori o obaveznoj nastavi TZK u školama na području Banske Hrvatske.

Neobavezna nastava TZK i prvi učitelj tjelovježbe

Prema postojećim spoznajama nakon 1848. nije bilo znatnih novih događanja na polju uvođenja TZK-u škole sve do 1857. Te je godine ravnatelj Velike gi-

mnazije u Zagrebu Josip Premru zatražio od vojnih vlasti učitelja TZK. Vojne vlasti preporučile su Adalberta Brüllu koji se u Zagrebu zadržao samo dva mjeseca. Nakon njegovog odlaska prekinuto je održavanje nastave TZK u toj zagrebačkoj gimnaziji. Dva su vjerojatna motiva ravnatelja J. Premrua, po nacionalnosti Slovenca, ali okorjelog germanofila, za uvođenje neobavezne nastave TZK u svoju školu. Može se pretpostaviti je da je, prema uzoru na pruske i austrijske škole, ravnatelj Premru želio i u svoju školu uvesti nastavu TZK. Uz to, dovođenje još jednog Nijemca za nastavnika koji je predavao na njemačkom jeziku trebalo je biti u službi apsolutističkog režima, snažne germanizacije Hrvatske i zabrane korištenja hrvatskog jezika u školama. Izvjesno je da je dolazak Brüllu i uvođenje neobavezne nastave TZK u Zagrebu 1857. godine bilo prožeto kako stručnim i pedagoškim tako i političkim motivima.

U Rijeci neobaveznu nastavu TZK od svibnja 1855. godine predaje prvi učitelj TZK na području Hrvatske Bečanin Friedrich Singer. Još nisu poznati razlozi, načini i okolnosti dolaska Singera za učitelja TZK u Rijeci. I o samom Singeru se relativno malo zna. Ravnatelji dviju zagrebačkih gimnazija početkom 1859. godine obratili su se Singeru s molbom da dode podučavati TZK u njihove škole. Singer je prihvatio poziv i 15. ožujka 1859. godine počeo je tri puta tjedno održavati neobaveznu nastavu TZK za učenike zagrebačkih gimnazija.

Singer - prvi učitelj TZK na području Hrvatske odigrao je vrlo važnu ulogu u razvoju ne samo TZK na području Hrvatske, nego i tjelovježbenog pokreta u Hrvatskoj u cijelosti. Kao jedan od osnivača tjelovježbenog društva "Hrvatski sokol" i kao prvi učitelj u "Hrvatskom sokolu", Singer se potpuno asimilirao u hrvatsku nacionalnu sredinu. Promijenio je ime u Miroslav; a njegov suradnik Andrija Hajdinjak prilagodio je njemačku terminologiju tjelesnog vježbanja hrvatskom jeziku. Sasvim je izvjesno da je Singer među prvim važnim imenima koja bilježi povijest TZK, tjelesnog vježbanja i športa u Hrvatskoj.

Donošenje novog zakona i preustroj osnovnog školstva 1874. godine - uvođenje obavezne nastave TZK u osnovne škole na području Banske Hrvatske

Car Franjo Josip I. bio je prisiljen 1867. godine potpisati Austrougarsku nagodbu. S obzirom na poseban državno-pravni položaj koji je Hrvatska imala u Habsburškoj Monarhiji, Ugarska je bila prisiljena sklopiti poseban ugovor s Hrvatskom. Hrvatsko-ugarska nagodba sklopljena je 1868. godine. Hrvatski sabor i ban dobili su potpunu autonomiju u upravi, pravosuđu, nastavi i bogoštovlju.

Kao posljedica novog državno-pravnog položaja Hrvatske ustrojena je zemaljska vlada odgovorna Hrvat-

Viša djevojačka škola
u Karlovcu 1903.

Franjo Bučar drži nastavu iz predmeta *Igre* ljeti na Tečaju za učitelje gimnastike u dvorištu škole u Samostanskoj, današnjoj Varšavskoj ulici 1895. godine

skom saboru koja je započela s djelovanjem 1869. godine. Ustrojem autonomne vlade započinje novo razdoblje u povijest izvršne vlasti u Hrvatskoj, te, uz nagodbom zajamčenu autonomiju u pitanjima školstva, predstavlja prvi politički preduvjet za predstojeći preustroj školstva na području Banske Hrvatske. Drugi politički preduvjet ispunjen je 1873. godine izborom Ivana Mažuranića za bana.

U razdoblju nakon prestanka Bachovog apsolutizma (1850. - 1860.) ostvaruje se i drugi važan preduvjet koji je omogućio donošenje prvog hrvatskog školskog zakona 1874. godine. Prije svega se to odnosi na razvoj pedagogije u Hrvatskoj. Zamah u razvoju pedagogije u Hrvatskoj očituje se već u prijedlogu zakona o školstvu koji se pojavljuje u Hrvatskom saboru 1861. godine, a koji je među ostalim predviđao i obaveznu nastavu TZK u realkama. Godine 1865. napredni hrvatski pedagoški djelatnici predvođeni Ivanom Filipovićem sastavljaju moderan i napredan prijedlog zakona o osnovnoj školi koji predviđa obaveznu nastavu TZK. Ni 1861. niti 1865. godine, zbog nepovoljnih političkih okolnosti, prijedlozi zakona, iako se o njima u Hrvatskom saboru raspravljalo i glasalo, nisu zaživjeli u hrvatskoj pedagoškoj praksi. Nakon toga 1867. godine Stjepan Novotny piše prvi udžbenik za pedagogiju na hrvatskom jeziku, a 1871. godine "Didaktika" J. A. Komenškog prevodi se na hrvatski jezik. Godine 1871. osnovan je Hrvatski pedagoško-književni zbor - stručno-pe-

dagoško društvo koje je imalo važnu ulogu u organizacijskom jačanju i stručnom i pedagoškom uzdizanju hrvatskih učitelja. Posebnu ulogu u razvoju školstva u Hrvatskoj imale su 1. i 2. opća hrvatska učiteljska skupština održane u Zagrebu 1871. i u Petrinji 1874. godine. Te skupštine su odredile stav hrvatskog učiteljstva prema ulozi škole u društvu i jasno zacrtale prava i dužnosti učiteljskog staleža i njegovu nezavisnost od crkve i klera.

U travnju 1874. godine održana je konferencija s temom preustroja osnovnih škola u Banovini Hrvatskoj koju je sazvao i osobno joj predsjedao ban Ivan Mažuranić. Na konferenciji je izrađena "Osnova zakona ob ustrojstvu pučkih škola i preparandija za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji" koju je ban Ivan Mažuranić predao Saboru u kolovozu iste godine.

Nakon žustre i sadržajne rasprave Hrvatski sabor je 8. rujna 1874. godine usvojio, a 14. listopada 1874. car Franjo Josip I. odobrio «Zakon ob ustroju pučkih školah i preparandijah za pučko učiteljstvo u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji». Bio je to prvi zakon koji je uređivao pitanje školstva u Hrvatskoj. Njime je, među ostalim, uvedeno obavezno četverogodišnje školovanje za svu djecu, osnovne škole postale su opće i javne, te su izuzete crkvenom nadzoru. Nastava TZK postala je obavezna. Taj zakon se u cjelini smatra jednim od najnaprednijih zakona o osnovnoj školi u onodobnoj Europi.